

Norminis vyriškumas tėvystės praktikose

Lina ŠUMSKAITĖ

Vilniaus universiteto Lyčių studijų centras

Didlaukio g. 47, Vilnius

Tel. (8-5) 244 24 43

El. paštas: lina.sumskaite@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjami autorės 2011–2013 m. atlikti 30 pusiau struktūruotų interviu su 23–44 m. vyrais, turinčiais mažamečių vaikų. Straipsnio tikslas yra panagrinėti norminio vyriškumo kuriamus galios santykius tyrimo dalyvių tėvystės praktikose. Tyrimo dalyvių patirčiai analizuoti pasitelkiami R. W. Connell hegemoninio, T. Coleso mozaikinio vyriškumo sampratos ir istoriškai šalyje susiformavę tėvystės modeliai.

Tyrimo analizė atskleidė, kad Lietuvos visuomenėje dominuojančios vyriškumo sampratos pasireiškia tiriamųjų tėvystės praktikose. Vieno norminio vyriškumo bruožo neatitikimas kelia nepasitikėjimą savimi ir skatina vyrus pabrėžti kitus norminio vyriškumo bruožus tėvystės praktikose arba permąstyti visuomenėje vyraujančias vyriškumo normas ir ieškoti alternatyvių būdų, kad užsitikrintų pasitikėjimą savimi būdami vyrai ir tėvai.

Pagrindiniai žodžiai: norminis vyriškumas, hegemoninis vyriškumas, galios santykiai, tėvystės praktikos.

Įvadas

XX amžiaus devintame dešimtmetyje pradėjusiose plėtotis vyriškumo studijose (Tereškinas 2004: 5) tėvystės klausimai buvo nagrinėjami fragmentiškai. Pasak Tinos Miller (2011), pradėjus tirti vyriškumą buvo daroma prielaida, kad vyrai „natūraliai“ yra linkę mažiau emociškai įsitraukti į šeimos gyvenimą nei moterys. Todėl tik vėliau imtos nagrinėti sąsajos tarp vyrų vyriškumo sampratos ir tėvystės praktikų. Pasak Jeffo Hearn, žymaus vyriškumo tyrinėtojo, vyriškumas ir tėvystė yra neatsiejami, vyrai reprodukuoja savo vyriškumą tėvystės praktikose, šeimos gyvenime ir socialinėje politikoje, tad, nagrinėjant tėvystę, svarbu atkreipti dėmesį į vyrų lyties aspektą ir vyriškumo reprodukcijos kuriamus galios santykius. Tėvystė turėtų būti suprantama kaip institucija, susiklosčiusi istoriškai kaip tam tikra vyrų galios forma (Hearn 2004: 245).

Nagrinėdami vyriškumo ir tėvystės sąsajas vieni tyrėjai remiasi esencialistine prieiga (Pleck 2010, Lamb 2010), ieškodami unikalaus vyriško vaikų auginimo būdo ir jo padarinių vyrams ir vaikams paaiškinimo. Esencializmo terminas vartojamas aprašyti ir paaiškinti vyrų ir moterų elgesio skirtumus, grindžiamus prigimtiniais jų skirtumais (Miller 2011: 36). Bobo Pease (2010: 87–88) teigia, kad vyriškumo studijose vis dar dažnai kalbama apie biologinius lyčių skirtumus, o tai, pasak tyrėjo, leidžia pateisinti vyrų privilegijas ir dominavimą moterų atžvilgiu. Autoriaus teigimu, nelygybė grindžiama „natūralia“ tvarka, kai prigimtiniai lyčių skirtumai lemia socialinius vaidmenų pasiskirstymus. B. Pease mano, kad kai socialiniai santykiai grindžiami biologiniais skirtumais, sunku rasti kontrargumentų paneigti tokius tvirtinimus.

Kiti tyrėjai ieško konstruktyvistinės prieigos. Nancy E. Dowd (2000: 8–9) tvirtina, kad vyrai prižiūri vaikus taip pat kaip moterys ir skirtumų čia ieškoti nereikėtų. Esencialistiniam požiūriui

pritariantys psichologai Michael E. Lamb (2010: 1–27) ir Joseph H. Pleck (2010: 27–50) taip pat randa vis daugiau panašumų tarp vyrų ir moterų vaikų priežiūros ir jos poveikio vaikams. Mokslininkės N. E. Dowd teigimu, gera vaikų priežiūra ir jų auklėjimas nėra susiję su lytimi. Vyrų buvimas šeimoje teigiamai veikia vaikus, pasak autorės, ne todėl, kad vyrai unikaliai prisideda prie vaikų auklėjimo, bet todėl, kad jie apskritai imasi vaikų priežiūros ir prisideda finansiškai prie šeimos gerovės. Konstruktyvistai, nagrinėdami tėvo vaidmenį, taip pat ieško galios santykių poreikių, vyrų dominavimą aiškindami įvairiomis patriarchyto egzistavimo formomis (Walby 1990).

Straipsnio tikslas – panagrinėti norminio vyriškumo kuriamus galios santykius tyrimo dalyvių tėvystės praktikose. Tikslui pasiekti keliami uždaviniai:

- apžvelgti Vakarų šalyse ir Lietuvoje istoriškai susiformavusių tėvystės modelių ypatumus.
- pasitelkus R. W. Connell hegemoninio vyriškumo ir T. Coleso mozaikinio vyriškumo sampratą atskleisti Lietuvos visuomenėje dominuojančio norminio vyriškumo ypatumus.
- išanalizuoti, kaip Lietuvoje vyraujančios norminio vyriškumo sampratos veikia tyrimo dalyvių vyriškumo sampratą ir tėvystės praktikas.

Pasak Sofia Aboim (2010), vyrų dominavimas privačiame gyvenime tebėra aktuali tema, nes šeimos institucija istoriškai privatizavo seksualumo ir reprodukcijos aspektus, kai pasireiškė dominavimo santykiai tarp lyčių. Pasak autorės, moderni šeima buvo sukurta privataus ir viešo gyvenimo priešpriešos pagrindu, kuriuo rėmėsi moteriškumo ir vyriškumo supratimas (Aboim 2010: 61), vyriškumui priskirdamas viešąjį gyvenimą, o moteriškumui – privačią namų erdvę.

R. W. Connell¹ (2005), analizuodama vyriškumą, skyrė keturis jo tipus: hegemoninį, prisidedantį prie hegemonijos (angl. *complicit*), marginalizuotą ir subordinuotą. Hegemoninis vyriškumas – tai vyriškumo forma, kuri labiau nei kitos išaukštinta tam tikroje kultūroje (Connell 2005: 77). Hegemoninis vyriškumas Vakarų visuomenėse paprastai įtvirtina patriarchytumą arba vyrų dominavimą prieš moteris. Visuomenėje dominuojanti kultūriškai pripažinta vyriškumo norma paprastai yra siektina ir užgožia kitas vyriškumo formas. Vakarų visuomenėse dažniausiai skiriami hegemoninio vyriškumo bruožai – tai heteroseksualumas, agresija, autoritarizmas ir drąsa (Connell 2000). R. W. Connell prisidedančiu prie hegemonijos vyriškumo tipu apibūdina vyrus, kurie, nors ir neatitinka hegemoninio vyriškumo bruožų, pritaria jo nuostatoms. Pasak autorės, santuoka, tėvystė ir bendruomeninis gyvenimas reikalauja daryti nemažai kompromisų su moterimis (Connell 2005: 80), o tai neleidžia užimti dominuojančios vyriškumo pozicijos, nors jai ir pritariama. Užgožtas vyriškumo formas R. W. Connell pavadino subordinuotomis ir marginalizuotomis. Ryškiausias subordinuoto arba pavaldaus vyriškumo pavyzdys Europos ir Amerikos visuomenėse – homoseksualių vyrų vyriškumas. Jų statusas ir tapatumas yra labiausiai žeminamas heteroseksualių vyrų ne tik kultūriniame kontekste, bet ir praktiniu lygiu, kai jie susiduria su tiesiogine diskriminacija ir prievarta. Pasak R. W. Connell, homoseksualumas taip pat dažnai tapatinamas su moteriškumu, tai taip pat pabrėžia skirtį tarp hegemoninio ir subordinuoto vyriškumo.

Lietuvos visuomenėje norminį vyriškumą galima apibrėžti šiais bruožais: gebėjimu uždirbti pinigų, mokėjimu nudirbti „vyriškus“ buities, techninius darbus, vaikų aprūpinimu, priežiūra ir

¹ Raewyn Connell yra transseksuali moteris, kuri darbus iki 2006 m. pasirašydavo R. W. Connell nenurodydama viso vardo (Robert William), siekdama išlaikyti bevardę giminę. Užbaigusi lyties keitimą nuo 2006 m. autorė prisistato Raewyn Connell.

auklėjimu bei savo moters glbojimu (Tereškinas 2004). 2002² m. reprezentatyvios apklausos metu Lietuvoje šie vyrų bruožai buvo labiausiai vertinami tiek vyrų, tiek moterų. Reikėtų pasakyti, kad Lietuvoje norma laikomo vyriškumo samprata apėmė ir tėvo vaidmenį.

Pasak R. W. Connell, vyriškumo tipai neturėtų būti suprantami kaip fiksuoti ir nepaslinkūs, jie pasireiškia vyrų santykiuose su kitais asmenimis ir tarpusavyje. Skirtingose kultūrose gali būti kultūriškai išaukštinami ir subordinuojami skirtingi vyriškumai. Hegemonijos sąvoką R. W. Connell pasiskolino iš Antonio Gramsci'o socialinių klasių analizės, teigdama, kad skirtingais istoriniais laikotarpiais socialiniame gyvenime dominavo tam tikra vyrų grupė ir tam tikra vyriškumo forma būdavo išaukštinta labiau nei kitos ir laikoma norma. Tačiau tai nereiškia, kad vyrai, daugiausia pasižymintys hegemoninio vyriškumo bruožais, – fiziškai ir finansiškai stiprūs – iš tiesų turi didžiausią galią. Jie gali būti tiesiog hegemoninio vyriškumo pavyzdžiai, tarkime, fizinę galią, drąsą demonstruojantys kino aktoriai ar sportininkai (Connell 2005: 77).

Hegemoninio vyriškumo apibrėžimas sulaukė kritikos (Demetriou 2001; Coles 2008; Thorpe 2013; Whitehead 2002; ir kt.). D. Z. Demetriou (2001) teigia, kad hegemoninis vyriškumas nėra vien tik baltųjų heteroseksualių vyrų praktika, kad hegemonija apima įvairių vyriškumų junginį, kuriuo siekiama išlaikyti dominavimą. Holly Thorpe (2010) ir Tony Coles (2008) hegemoninio vyriškumo sampratai išplėsti vartojo Bourdieu socialinio kapitalo, *habitus* sampratas. R. W. Connell aprašytas vyriškumo dominavimas kultūroje taip pat buvo sukritikuotas, kad neįtraukia asmeniškumo ir emocijų į vyriškumo apibrėžimus (Miller 2011:42). Pasak T. Coles (2008), nors R. W. Connell aprašyto hegemoninio vyriškumo, dominuojančio kultūroje, daugelis vyrų neatitinka, vyrai gali kurti dominuojančias vyriškumo formas ir savo subkultūrose, pavyzdžiui, LGBT³ bendruomenėje, vyresnio amžiaus vyrų grupėje, juodaodžių bendruomenėje ar negalių vyrų grupėje. T. Colesas, pateikdamas kokybinio tyrimo, kuriame dalyvavo 41 Australijos vyras, rezultatus⁴, pavartoja *mozaikinio* (angl. *mosaic*) vyriškumo sąvoką. Savo tyrimu T. Colesas tvirtina, kad vyrai, laikantis R. W. Connell sampratos patenkantys į subordinuoto vyriškumo apibrėžimus, nesutinka pripažinti hegemoninio vyriškumo spaudimo ir savo vyriškumą apibrėžia naujai, taikydami tam tikrus hegemoninio vyriškumo elementus ir kurdami savąjį vyriškumą kaip mozaiką, pabrėždami savo dominavimą kitų vyrų atžvilgiu savo subkultūroje ar priešpriešindami save moterims, moteriškumui bei grįsdami savo vyriškumą biologine prigimtimi.

Vyriškumas, pasak T. Miller, taip pat nagrinėjamas per įsitraukimą į darbo rinką, laikant įsitraukimą į vaikų priežiūrą menkinančiu veiksmu vyriškumo hierarchijoje, nes apmokamas darbas apibrėžiant vyriškąją tapatybę paprastai labai vertinamas, o emocijos tiesiog paliekamos nuošalyje (Miller 2011: 42). Iki šiol esminiu vyro tapatybės bruožu laikomas darbas (Brandth, Kvande 1998). Todėl siejant vyriškumą ir tėvystę hegemoninis vyriškumas aiškiausiai pasireiškia patriarchaliniame tėvystės modelyje. Tėvo – šeimos maitintojo, drausmintojų ir mokytojų – vaidmuo buvo iš esmės patriarchalinės santvarkos tėvystės bruožai (Griswold 1993: 90–91; Chambers

² 2002 m. SIC reprezentatyvi rinkos tyrimų apklausa „Vyriškų vaidmenų krizė Lietuvoje“.

³ LGBT – santrumpa, vartojama tarptautinėje literatūroje, sudaryta iš žodžių, apibūdinančių lesbietes, gėjus, biseksualius, transseksualius asmenis (angl. *lesbian, gay, bisexual, transexua*) pirmųjų raidžių. Kartais gali būti įtraukiama Q raidė, apibūdinanti *queer* asmenis, kurie nepriskiria savęs nė vienai išvardytų grupių, arba I raidė, apibūdinanti interseksualius asmenis. Nuo XX a. paskutinio dešimtmečio LGBT tapo vyraujanti angliakalbėse šalyse ir plačiai vartojama žiniasklaidoje ir mokslinėje literatūroje.

⁴ Tony Colesas atliko pusiau struktūruotus interviu su 19–78 m. amžiaus 41 vyru, gyvenančiu Tasmanijos saloje, priklausančioje Australijai. Analizuodamas duomenis autorius rėmėsi Glaser ir Strauss (1967) bei kitų autorių (Charmaz 1990; 1991; 1994; Dey 1999; Rise, Ezzy 1999; Strauss 1987; Strauss, Corbin 1998; Watson 2000) plėtotu grindžiamosios teorijos metodu.

2012: 64), kurie, pasak Robert L. Griswold (1993), ėmė kisti sukresti Didžiosios depresijos Amerikoje XX a. pirmoje pusėje. Tuomet didelė dalis vyrų neteko darbo. Imta taikyti naujus vaikų auklėjimo modelius, tėvas ėmė kurti su vaikais draugo, bičiulio ryšį ir vyrai buvo skatinami atsisakyti hierarchinio požiūrio į vaikus, kurį atitiko griežtas drausmintojų ir auklėtojų vaidmuo. Tačiau po Antrojo pasaulinio karo tėvo – šeimos maitintojo modelis suklestėjo. Tuomet didelė dalis vidurinės klasės vyrų įsivirtino vadybos versle, o jų žmonos įsigyveno į namų šeiminkės vaidmenį. Rosemary Crompton, Suzan Lewis ir Clare Lyonette (2007) atkreipia dėmesį, kad vieno vyro – šeimos maitintojo modelis gyvavo labai trumpą istorinį laikotarpį. Ilgą laiką į šeimos aprūpinimą buvo įtraukiamos ne tik moterys, bet ir vaikai. Tik įvedus privalomą vaikų mokymą buvo atsisakyta vaikų darbo jėgos. Pasak Pfau-Effinger (2004), vyro – šeimos maitintojo ir moters – namų šeiminkės modelis Vakarų šalyse susiformavo labiau veikiamas miesto buržuazijos nei industrializacijos. Aušros Maslauskaitės (2008) teigimu, nors tarpukario Lietuvoje buržuaziniame sluoksnyje ideologiškai buvo skatinamas vyro – šeimos maitintojo ir moters – namų šeiminkės modelis, šis modelis nepaplito dėl per mažo buržuazijos sluoksnio. Septintąjį dešimtmetį JAV kilęs feminizmo judėjimas atkreipė dėmesį į šeimos ir darbo sferų padalijimą bei vyrų privilegijas darbo sferoje, dvigubą dirbančių moterų našta, kai vyrai nedalyvaudavo prižiūrint vaikus ir susiejo vyrų – tėvų privilegijas su patriarchytu – vyrų galios naudojimu moterų ir vaikų atžvilgiu (Griswold 1993: 5, 8).

R. Crompton teigia, kad Rytų Europos šalyse po Antrojo pasaulinio karo moterys buvo įtrauktos į darbo rinką įtvirtinus visuotinio darbinio užimtumo pareigą, tad vyro – šeimos maitintojo ir moters – namų šeiminkės modelis Lietuvoje sovietiniu laikotarpiu neįsigyveno. Veikiau paplito neotradicinis šeimos modelis, kai dirbo du, o moteris tempė dvigubą našta, nes moteriai teko daugiausia rūpintis šeimos ir darbo derinimu (Holter 2007). Pasak Lietuvos tyrėjų (Gečienė 2006; Maslauskaitė 2008; Tereškinas 2011), neotradicinis šeimos modelis vyrauja ir dabartinėje Lietuvoje, nors tuo pačiu metu atsiranda ir naujų tėvystės modelių bruožų. A. Tereškinas ir J. Reingardė, atlikę kokybinius tyrimus, kuriuose dalyvavo tėvystės atostogų išėję vyrai, ir apklausę poras, tvirtina, kad nors stipriai pabrėžiamas vyro – šeimos maitintojo vaidmuo, kartu vyrai gana aktyviai dalyvauja šeimos gyvenime užsiimdami vaiko globa ir priežiūra. Tačiau nors vyrai imasi netradicinio vaidmens – prižiūri vaikus namuose, dauguma namų ruošos darbų vis tiek tenka moteriai (Tereškinas, 2011; Reingardė 2006). Prie tokių išvadų prieina ir L. Kraniauskas, nagrinėjęs 2006 m. atlikto pirmosios bangos *Kartų ir lyčių*⁵ kiekybinio tyrimo rezultatus. Jis teigia, kad namų ruošos darbų, vaikų biomedicininės priežiūros, sprendimų priėmimo srityje išlieka netolygus situoktinių ir partnerių pasiskirstymas. Autorius tvirtina, kad išsilavinę vyrai yra netgi labiau linkę išlaikyti tradicinį lyčių vaidmenų pasiskirstymą namuose, kai moterims tenka didesnis namų ruošos ir vaikų priežiūros darbų krūvis. Vyrų elgseną, pasak autoriaus, labiau veikia partnerių išsilavinimas ir jų požiūris į lyčių santykius nei pačių vyrų išsilavinimas: „Kuo moterys liberaliau žvelgia į lyčių vaidmenis, tuo dažniau vyrai įtraukiami į vaikų ugdymo procesą. Kuo ilgiau moterys užtrunka darbe, tuo dažniau vaikais tenka pasirūpinti jų vyrams“ (Kraniauskas 2009: 195). Įdomu, kad vyrai, pasak autoriaus, labiau įsitraukia į vaikų ugdymą, kai turi dukterų. Autorius teigia, kad per tėvo ir dukters santykį vyras labiau įtvirtina savo tapatumą: galią, globą, autoritetą, fizinį pranašumą. Bendraudamas su dukterimi, pasak autoriaus, vyras gali labiau įtvirtinti savo identitetą nei per tėvo ir sūnaus ar vyro ir žmonos santykį, nes šiuose santykiuose jam dažniau kyla abejonių savo autoritetu (Kraniauskas 2009: 194). Autorius pastebi, jog

⁵ Kartų ir lyčių programos (angl. *Generations and Gender Survey*).

vyrų, turintys vyresnio amžiaus vaikų ir patys būdami vyresnio amžiaus, labiau įsitraukia į vaikų priežiūros veiklas. Biomedicininė globa – buvimas su sergančiu vaiku, vaikų maitinimas, rengimas – dažniau paliekama moterų veiklos sričiai, o vyrai labiau įsitraukia į laisvalaikio leidimą su vaikais, jų ugdymą. Todėl vaikams augant, kai šios veiklos tampa aktualesnės, vyrai dažniau linkę prisidėti prie vaikų priežiūros (Kraniauskas 2009: 195).

Tėvystės praktikos pastaruoju metu dažnai nagrinėjamos iš „naujojo tėvo“ modelio perspektyvos. Siekiant apibrėžti „naująją tėvystę“ dažniausiai pasitelkiamas tėvų dalyvavimas prižiūrint vaikus. Analizuojama, kiek egalitariškai partneriai pasiskirsto vaiko priežiūros darbus, kaip dažnai vyrai išeina vaiko priežiūros atostogų ir kiek dėl to kinta jų požiūris į tėvystę (Almquist, Sandberg, Dahlgren 2011). Čia nagrinėjama ne tik tai, kiek laiko tėvas praleidžia bendraudamas su vaiku, bet ir kaip jis tai daro, kiek perteikia šilumos, ar kontroliuoja vaiką, kuri šių savybių labiausiai lemia sprendimus (Pleck 2010: 29). T. Miller (2011: 43) teigia, kad Europoje, ypač Skandinavijos šalyse, vyrų išėjimo vaikų atostogų reiškinys yra dažnesnis nei JAV, nes Skandinavijos šalys pasižymi didesne vyriškumo formų įvairove tiek praktikoje, tiek politikoje.

Kai kurie autoriai kritikuoja „naujojo tėvo“ modelį. Pasak Ralph LaRossa (1997: 11), „naujojo tėvo“ įvaizdis nebūtinai pasireiškia tėvų elgesyje. Taip pat atkreipiamas dėmesys į didesnį vyrų egalitarinių santykių šeimoje deklaravimą, nei iš tiesų praktikoje egzistuojantį vaiko priežiūros ir namų ruošos darbų pasiskirstymą (Miller 2011; Pajuments 2010; Gečienė 2006). Bostono koledžo Darbo ir šeimos centro darbuotojai Brad Harrington, Fred Van Deusen, Beth Humberd (2011), atlikę JAV 963 dirbančių vyrų, turinčių bent vieną vaiką iki 18 metų, apklausą, pastebėjo, kad nors vyrai prie gero tėvo sampratos priskyrė tokias savybes kaip būti įsitraukusiam į vaiko gyvenimą, teikti jam emocinę paramą, mokyti, patarti, kasdienės veiklos, susijusios su vaikų priežiūra, buvo vertinamos kaip mažiau svarbios tėvo užduotys. Tai galėtų paaiškinti, kodėl kasdienės vaikų priežiūros darbai vis dar yra netolygiai pasiskirstyti tarp partnerių, nors vis daugiau vyrų pripažįsta emocinio įsitraukimo į vaikų gyvenimą svarbą.

William Marsiglio (1995; 2004; 2012), plačiai nagrinėjantis skirtingų šeiminių statuso bei patirčių tėvystės praktikas, remiasi generatyvinės tėvystės modeliu (Dollahite, Hawkins, Brotherson 1997), teigdamas, kad skirtingo amžiaus, statuso tėvai visų pirma siekia rūpintis vaikais kaip nauja augančiąja karta ir ieško teigiamų to rūpinimosi pavyzdžių. N. E. Dowd (2000: 173) tvirtina, kad tėvystė turėtų būti naujai apibrėžta atmetant apibrėžimus, besiremiančius santuoka, biologija ir ekonomine atsakomybe, nes jie neapima daugelio šiuolaikinių tėvystės praktikų, kurių pagrindiniais bruožais laikomi vaikų priežiūra, ugdymas, tiesioginis dalyvavimas vaikų gyvenime. Pasak autorės, ekonominė parama ir biologinis ryšys neturėtų būti laikomi pakankamai argumentais turėti teisę į vaikus (Dowd 2000: 175).

A. Tereškinas (2006), ieškojęs vyriškumo sampratos pokyčių Lietuvos vyrų, išėjusių tėvystės atostogų ir auginusių namuose vaikus patirtyse⁶, teigia, kad, nors tyrimo dalyvių vyriškumo sampratos nepakito, jie į tradicinio – išlaikančio šeimą – tėvo vaidinį įtraukia globojančio vyro sampratą. Tokią, kiek pakitusią, norminio vyriškumo sampratą tėvystės praktikose autorius pavadino *hibridiniu vyriškumu* (Tereškinas 2006: 95). Autorius artima šiai tėvystės sampratai laiko generatyvinės tėvystės sampratą, kuri stengiasi apimti „naujojo tėvo“ – globojančio, besirūpinančio

⁶ Tyrimas atliktas 2005 m. pagal Europos Komisijos projektą „Modernūs vyrai išsiplėtusioje Europoje: pažangių lyčių lygybės strategijų paieška“. Pusiau struktūruotų interviu ir *focus* grupės metodais apklausta 15 vyrų, išėjusių vaiko priežiūros atostogų. Tyrimo dalyvių amžius buvo 23–38 m., visi buvo vedę, išėję atostogų auginti biologinius vaikus, gyveno skirtinguose Lietuvos regionuose, buvo skirtingo išsilavinimo, įvairių profesijų.

bruožus neatsisakant tradicinės tėvystės – šeimos maitintojo savybių. Taip pat autorius atkreipė dėmesį, kad, nepaisant sėkmingo rūpinimosi vaikais, vyrai vaikų priežiūrą vis tiek priskirdavo moterų veiklos sferai, teigdami vaiko ir motinos „įgimtą“ ryšį ir taip likdami prie tradicinės vaikų auginimo sampratos.

Remdamasi 2011–2013 m. atliktu tyrimu autorė bando pažvelgti į skirtingo šeiminio ir socialinio statuso vyrų tėvystės praktikas ir vyriškumo sampratas, kaip juos veikia vyraujančios vyriškumo normos Lietuvoje. Straipsnyje nagrinėjama, kaip vyrai reflektuoja norminio vyriškumo bruožus, kiek patys save per juos apibrėžia.

Tyrimo metodas

Tyrimė dalyvavo trisdešimt 23–44 metų amžiaus vyrų, turinčių mažamečių vaikų, t. y. bent vienas vaikas buvo iki 12 metų. Tyrimo dalyviai buvo apklausti pusiau struktūruoto interviu būdu. Vidutinė interviu trukmė buvo valanda (54 min.). Interviu atlikti 2011 m. liepą–2012 sausį ir papildyti keliais interviu 2013 m. liepą. Tyrimo dalyviai buvo atrenkami tikslinės atrankos ir sniego gniūžtės metodu, buvo naudojamas autorės socialinis tinklas ir klausama tyrimo dalyvių naujų kontaktų. Skelbimai taip pat buvo įdėti interneto socialiniuose tinklalapiuose. Kreiptasi į nevyriausybinės organizacijas, užsiimančias įvaikinimu, išsiskyrusiais tėvais, ir į netradicinės seksualinės orientacijos žmones vienijančias organizacijas.

Vyrų šeimos statusas skyrėsi – buvo vedusių, išsiskyrusių, susituokusių antrą kartą, gyvenančių kartu nesusituokus, gyvenančių atskirai, taip pat skyrėsi jų išsilavinimas – buvo nuo įgijusių vidurinį, profesinį, aukštesnįjį iki turinčių aukštąjį ir daktaro laipsnį. Pagal seksualinę orientaciją buvo apklausti heteroseksualūs, biseksualūs ir homoseksualūs tėvai. Tarp tyrimo dalyvių vyravo heteroseksualūs vyrai, netradicinės seksualinės orientacijos buvo keturi tėvai. Pasaulėžiūra irgi skyrėsi – buvo religingų ir netikinčių tėvų. Tikintieji dažniau išpažino Romos katalikų religiją, bet buvo ir evangelikų (baptistų, „Tikėjimo žodžio“, Laisvųjų krikščionių bažnyčios), musulmonų religijos atstovų. Apklaustieji buvo lietuviai, keletas mišrios etninės kilmės. Interviu vyko daugiausia su Vilniuje gyvenančiais vyrais, keli interviu vyko Kaune, vienas Druskininkuose. Kai kurie vyrai, nors gyveno Vilniuje, buvo kilę iš kitų Lietuvos regionų: Biržų, Panevėžio, Pasvalio, Varėnos, Kretingos, Plungės, Raseinių, Kelmės ir Šakių rajonų. Paprastai tyrimo dalyviai dirbo, keletas studijavo, keli tyrimo dalyviai iki pusės metų neturėjo darbo, keletas tyrimo dalyvių buvo išėję tėvystės atostogų. Vyrų pajamos svyravo nuo 1 000 iki 15 000 litų per mėnesį.

Dauguma vyrų buvo susilaukę biologinių vaikų, septyni vyrai turėjo nebiologinių vaikų auginimo patirties, du vyrai buvo globėjai, du – įtėviai, keturi – patėviai, vienas vyras buvo biologinio tėvo partneris. Tyrimo dalyviai pagal turimų vaikų lytį pasiskirstė gana tolygiai, aštuoni tyrimo dalyviai turėjo mergaites, dešimt tyrimo dalyvių – berniukus ir dvylika tyrimo dalyvių – abiejų lyčių vaikų.

Tyrimo duomenims analizuoti taikyti A. Strauss ir J. Corbin (1996) grindžiamosios teorijos⁷ atviro kodavimo ir ašinio kodavimo elementai. Atviro kodavimo metu duomenys buvo skaidomi

⁷ Grindžiamosios teorijos metodas tyrimo duomenims analizuoti pasirinktas po literatūros studijų ir konsultacijų su prof. dr. Harald Wagner Evangelinėje Dresdeno aukštojoje mokykloje. 2012 m. mėnesio trukmės stažuotė į Dresdeną finansavo Lietuvos mokslo taryba. Doktorantė Lina Šumskaitė (Radžiūnienė) dėkoja Lietuvos mokslo tarybai už projekto „Studentų mokslinės veiklos skatinimas“ (VP1-3.1-ŠMM-01-V-02-003) paramą. Projektas yra finansuojamas pagal Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksnių programos 3 prioritetą „Tyrejų gebėjimų stiprinimas“ iš Europos socialinio fondo ir Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto.

sakiniais, teminėmis pastraipomis ir įvardijami apibūdinančiosiomis sąvokomis (angl. *concepts*). Kartojantis temoms, kodai buvo grupuojami, stambinami iki kategorijų. Atviras kodavimas – tai, pasak autorių, pagrindas tolesnei analizei (Strauss, Corbin 1996:44). Iš sukurto kategorijų medžio straipsniui daugiausia naudojama asmeninės tėvo patirties kategorija, kurią sudarė „patirties kilmės šeimoje“, „profesinio gyvenimo“, „pasaulėžiūros“, „vaikų auginimo ir priežiūros patirties“, „savivertės“ subkategorijos. Po atviro kodavimo buvo taikomas ašinis kodavimo metodas, kuriuo kategorijos buvo naujai grupuojamos, siejamos ir kuriamas tiriamo reiškinių paradigmatis modelis. Paradigmatis modelis, pasak A. Strausso ir J. Corbin, leidžia apimti nagrinėjamo reiškinių struktūrą ir procesą. Šis modelis padeda atsakyti į klausimą ne tik „kodėl“, bet ir „kaip“, kokioms aplinkybėms esant atsitinka nagrinėjamas reiškinys, įvykis (Strauss, Corbin 1998: 127). Siekiant paaiškinti fenomeną ar reiškinį, pasitelkiama paradigma, kuri apibūdina reiškinį išskirdama jį sąlygojančius veiksnius, kontekstą, veikimo strategijas ir padarinius (Strauss, Corbin 1996: 78). Taikant grindžiamosios teorijos metodą, teorine reiškinio analizės literatūra galima naudotis kaip papildoma analizės medžiaga. Tad analizėje naudojamos teorinės vyriškumą apibrėžiančios kategorijos: R. W. Connell „hegemoninis vyriškumas“ ir „subordinuotas vyriškumas“, T. Coleso „mozaikinis vyriškumas“ bei tėvystės praktikas apibrėžiančios „šeimoms maitintojo“ ir „naujojo tėvo“ kategorijos. Tyrimo dalyvių refleksijos buvo aiškinamos per kontekstines jų gyvenimo aplinkybes, juos pačius apibrėžiančius veiksnius, amžių, išsilavinimą, visuomenės, kurioje gyvena, sąlygas, joje vyraujančius spaudimus atitiktą norminį vyriškumą. Taip pat aptiriamos tyrimo dalyvių pasirinktos veikimo strategijos – tėvystės praktikos, jų sąmoningos ir mažiau sąmoningos elgesio strategijos ir poveikis tyrimo dalyvių savęs vertinimui.

Skirtingai nuo grindžiamosios teorijos pagrindinio tikslo – sukurti tyrimo duomenimis grįstą teoriją, šiame straipsnyje siekiama kuklesnio rezultato – pabandyti apčiuopti teorijoje nagrinėjamo hegemoninio vyriškumo apraiškas tyrimo dalyvių tėvystės praktikose ir panagrinėti jas per paradigmatis modelio logiką, stengiantis atskleisti jų priežastis, kontekstines sąlygas ir jų elgesio strategijas bei padarinius.

Šeimoms maitintojo vaidmuo vyrų patirtyje

Kaip teigiama teorijoje, darbas ir šeimoms maitintojo vaidmuo paprastai vaidina svarbų vaidmenį vyrų norminio vyriškumo sampratoje. Tyrimo dalyviai dažnai teigė, kad vyras turi siekti finansinio šeimoms aprūpinimo. Dalis tyrimo dalyvių sėkmingai įgyvendino šeimoms aprūpintojo viziją. Tai buvo vyrai, uždirbantys daugiau nei partnerė arba kurių partnerės nedirbo. Jų šeimose paprastai partnerės išeidavo vaiko auginimo atostogų ir prisiimdavo daugiau vaiko priežiūros darbų. Kai kurie tyrimo dalyviai neatsitraukdavo nuo darbo rinkos ir neidavo net mėnesio trukmės tėvystės atostogų teigdami, kad jų darbo specifika tokia, jog neleidžia atsitraukti nuo darbo, nes, pavyzdžiui, gali prarasti klientus. Daugiausia į šeimoms maitintojo vaidmenį susikoncentravę vyrai pripažino, kad jų partnerės norėtų, jog jie daugiau laiko praleistų su vaikais. Tačiau šie tyrimo dalyviai šeimoms maitintojo vaidmenį siejo su atsakomybe:

Na, tada atsirado atsakomybės ir įsipareigojimo jausmas. Tu negali blaškytis per daug gyvenime, turi uždirbti pinigų. Tu turi tuo rūpintis. Nes tai yra tavo atsakomybė. Tu negali sakyti, kad man nepatinka kažkas gyvenime (Aras⁸, 35 m., įdukra 6 m., įsūnis 1 m. 4 mėn.).

⁸ Laikantis konfidencialumo taisyklių tyrimo dalyvių ir jų artimųjų vardai pakeisti.

Šie tyrimo dalyviai pripažįsta, kad šeimos maitintojo vaidmuo jiems yra svarbus. Šio vaidmens svarbą pabrėžė ir tyrimo dalyvių aplinka. Adomas (25 m.), neturėdamas darbo ir dirbdamas laikinus darbus, nuolat jautė aplinkos spaudimą aprūpinti šeimą, net kai dar neturėjo vaikų.

Aš manau, kad tai yra l-a-b-a-i s-v-a-r-b-u⁹. Iki šiol kaip mes g-y-v-e-n-a-m. Visą laiką jaučiau didelį spaudimą, <...> tai vyko visai be jokių pastangų, be jokių priekaištų, be komentarų iš savo aplinkos, tiesiog iš vidaus man labai giliai internalizuota, / visi tikėjosi iš manęs, aktyvavo, kaip sakyti (Adomas, 25 m., duktė 1 mėn.).

Kitam jaunam tėvui šeimos aprūpinimas tiesiogiai siejasi su jo vyriškumo įtvirtinimu. Nors vyras pripažįsta, kad abu partneriai turi išlaikyti šeimą, jo noras uždirbti daugiau nei partnerė siejamas su geresniu savęs vertinimu, visuomenės lūkesčių, koks turi būti vyras, išpildymu.

Aš manau, vienoda atsakomybė. Bet aš geriau jaučiuosi, kai aš daugiau uždirbu. Jeigu <...> žmona uždirbtų daugiau, man tai būtų toks / kažkoks signalas, kad nu turiu kažką daryti. <...> turiu stengtis, ar darbą keisti, ar ieškoti kažkokių ten papildomų darbų. / Nes toks va giluminis supratimas yra, nu va, kad vyras turi uždirbti daugiau. Bet kartu, nu, / jeigu žmona visai nedirbtų ir pinigų neparneštų, man taip pat būtų problema. // Aš manau, kad / iš pradžių aš sakyčiau, kad viskas o-k, jeigu tavo sprendimas toks ir yra, tai taip ir d-a-r-o-m. Bet aš manau, kad i-l-g-a-i-n-i-u-i man <...> kultų kažkokių / bendravimo problemų. <...> Lietuvoje paprastai vyrai uždirba daugiau, tai jeigu aš uždirbčiau mažiau, tai aš laikyčiau save prastesniu vyru negu kiti (Justas, 26 m., duktė 3,5 m.).

Iš šio Justo pasisakymo galima matyti, kad jis konkuruoja pajamomis ne tik su savo partnere, bet ir su kitais vyrais, stengdamasis išlaikyti norminio vyriškumo – aprūpinančio šeimą finansiniais ištekliais – statusą. Kaip minėta literatūros apžvalgoje, šeimos aprūpinimas Lietuvoje laikomas vienu iš hegemoninio vyriškumo bruožų. Nors tyrimo dalyvis pripažįsta, kad būti vieninteliu šeimos maitintoju jam ilgainiui keltų lygiaverčio bendravimo su partnere sunkumų, jei partneriai apsikeistų vaidmenimis ir partnerė uždirbtų daugiau – tyrimo dalyviui tai būtų iššūkis jo savivertei ir jis aktyviai siektų išlaikyti norminio vyriškumo poziciją.

Tėvo statusas pats savaime, ypač jauno tėvo, auginančio daugiau nei vieną vaiką, taip pat gali prisidėti prie hegemoninio vyriškumo įtvirtinimo.

Labai didžiavausi, kad esu jaunas tėvas, nes <...> // kiek man tada buvo / tai / 23 metai. Tai / mano draugų t-a-r-p-e tokių jaunų tėvų nebuvo. Iš kurso toks pirmas tėtis, iš / mokyklos klasės pirmas toks tėtis. Tai, jo. Aš labai didžiavausi, kad esu jaunas tėtis. Ir man būdavo labai, / taip sakant, smagu eit su vežimėliu ar kad ten žmonės mato, giria. Sako, koks jaunas tėtis. <...> O kitas, jo aš manau, kad kažkur tai [kažkur] ten / pašamoneje yra, kad du vaikai yra / toks, kitoks statusas visuomenėje. Dar daugiau pasididžiavimo, dar krutesnis [kietesnis] tėtis. // Tas, manau, svarbu man (Justas, 26 m.).

Justo didžiavimąsi buvimu jaunu tėvu galima aiškinti jo siekiu pirmauti, būti lyderiu. Tyrimo dalyvis norėtų įtvirtinti savo statusą ir susilaukdamas antro vaiko, nes tai, jo manymu, prideda dar daugiau vidinio pasitenkinimo arba didina savivertę.

Vyresnis tėvas Marius (37 m.), būdamas šeimos maitintojas ir mokydamas vyresnį sūnų (10 m.) nuo mažumės orientuotis į finansiškai pelningą profesiją, patvirtina, kad šeimos maitintojo vaidmuo jam siejasi su vyro tapatumu. Pats gana anksti tapęs finansiškai nepriklausomas jis teigia, kad jam svarbu to išmokyti ir vaikus.

⁹ Išrašant interviu naudoti tokie sutartiniai ženklai:

/ – pauzė iki 3 sekundžių.

// – pauzė iki 6 sekundžių ir t. t.

Ž-o-d-i-s – brūkšneliais atskirtomis raidėmis rašyti tyrimo dalyvio pabrėžti žodžiai.

<...> – tekstas trumpinamas panaikinant pasikartojančius žodžius, kurie apsunkina minties supratimą.

<...> aš dažnai akcentuoju, kad geriausiai rinktis tokį darbą, kuris / nu bent generuotų aukštesnes negu vidutines pajamas, / kad galėtų išlaikyti šeimą ir būt nepriklausomas nuo, sakykim, tėvų pagalbos ar dar kažkieno tai, // tai va tą puoselėju, kad reikia apie finansus nuo pakankamai anksti pradėti galvoti, / pačiam įsigyti ir visą kitą, nes aš ir pats tai dariau nuo studijų laikų, tai norisi, kad ir vaikai tą suprastų ir taip elgtųsi (Marius, 37 m., 2 sūnūs, 10 m., 5 m. ir duktė 8 m.).

Nors Marius pabrėžia finansinę nepriklausomybę nuo tėvų, vėliau išlieka motyvas aprūpinti savo šeimą, o ne individualiai mėgautis finansine nepriklausomybe. Taigi, su pelningo darbo paieškomis vyras sieja būsimos vaikų šeimos gerovę. Taip pat reikėtų pasakyti, kad nors Marius teigia, jog moko finansinės nepriklausomybės visus vaikus, vėliau paaiškėja, kad vis dėlto didesni lūkesčiai siejami su vyriausioju sūnumi, nors duktė tik pora metų jaunesnė, tačiau jai šeimos išlaikymas nėra pabrėžiamas. Teigdamas, kad ji labiau prie meno ir su mama dalijasi pomėgiais, Marius, galima sakyti, tarsi pratęsia hegemoninio vyriškumo praktikas, perduodamas jas kitos kartos vyrams. Tačiau kitų norminio vyriškumo bruožų, sportinių pomėgių, Mariui nepavyksta suderinti su vaikais. Pasak tiriamojo, nė vienas vaikų nesidomi sportu – tenisu, futbolu, vyriškumą pabrėžiančiais pomėgiais, tad juos vyrui tenka realizuoti su draugu.

Taip pat vyras pripažįsta, kad jam sunkiau sekasi atlikti smulkius remonto darbus namuose, tačiau, jo manymu, jo intelektualiniai gabumai atsveria šiuos „trūkumus“.

Nu silpniau tai ūkiški darbai, kadangi aš jų nemėgstu, nemoku, tai ir uošvis stebėdavosi amžinatilsy, kad prie ūkio darbų sunkiai, bet maniškiai nei kiek nesistebi, nes žino, kad aš kitose srityse / kompetentingesnis, ar mokslo, ar ten intelekto, ar išsilavinimo reikalai, bet ten ką nors sutvarkyti santechnikoj ar ten ūkio darbuose tai sunkiai, tai tų lūkesčių ir neturi, lūkesčiai galbūt didesni būtų, kad daugiau laiko su vaikais praleisčiau (Marius, 37 m.).

Daug dirbantys tyrimo dalyviai nebūtinai sąmoningai siekė atlikti šeimos maitintojo vaidmenį, kai kuriems jų darbas, studijos ir kita nevyriausybinė, pilietinė veikla buvo gyvenimo būdas, nuo kurio buvo sunku atsitraukti. Simas (30 m.) teigė, kad buvo sunku derinti studijoms, darbu, nevyriausybinių organizacijų veikloms ir šeimai skiriamą laiką:

Buvo mėnesiai, kai visiškai aš nebuvo, tai atvažiuodavau savaitgaliais, o kitas dienas dirbdavau. <...> Bet paskui stengiesi tą laiką kompensuoti. Išvengti kaltės jausmo, kad mažai būni, stengiesi tai padengti. <...> Pavyzdžiui, vedu seminarą, kaip pasakyti „ne“. Bet aš nesugebu aiškiai nubrėžti ribas ir pasakyti „ne“. Atsakyti kažkokios veiklos, nes atrodo, kad labai svarbu, labai reikia. Ir dėl to šeima nukentėdavo. Kol antro vaiko nebuvo, tai iš tikrųjų būdavo viskas svarbiau, tik ne šeima (Simas, 30 m., 2 sūnūs, 3 m. 10 mėn. ir 1 m.).

Kaip teigia B. Brandth, E. Kvande (1998), nors vyrauja dviejų dirbančiųjų šeimos modelis, darbas išlieka svarbus vyro tapatybės bruožas. T. Miller taip pat mano, kad išorinė veikla vis dar nėra prilyginama namų veiklai, todėl vyrai stengiasi išlaikyti darbinį užimtumą. Net ir išėję vaiko priežiūros atostogų kai kurie jų toliau dirbo. Marius (37 m.) nori perduoti finansinio aprūpintojo vaidmenį savo sūnui, o Jonas (34 m.) prisipažino, kad labiau vertinti darbą nei rūpinimąsi šeima yra perėmęs iš tėvo:

Atpažinau, kad vyksta, / pavyzdžiui, perimtas darboholizmas iš tėvo ir kad, žinai, tai yra pateisinama. Vakare ilgai dirbi ir su vaikais nebūni (Jonas, 34 m., sūnūs 5,5 m. ir 3,5 m., duktė 1 m.).

Keletas tyrimo dalyvių pripažino, kad nors ir pritaria siekiui aprūpinti šeimą ir stengiasi tai daryti, jiems ne visada pavyksta išlaikyti ar gauti gerai apmokamą darbą. 2009 m. krizės metu netekę darbo ar patyrę grėsmę jo netekti tyrimo dalyviai elgėsi skirtingai – vieni ieškojo alternatyvių būdų rūpintis vaikais, patys išėjo vaiko auginimo atostogų, kiti toliau siekė susigrąžinti šeimos maitintojo vaidmenį, ieškojo gerai apmokamo darbo. Atradę alternatyvių būdų rūpintis

vaikais, kai kurie tyrimo dalyviai pritaria, kad partnerė daugiau prisidėtų prie šeimos išlaikymo, nors jų aplinkoje jaučiami vyro – šeimos maitintojo lūkesčiai. Vaiko auginimo atostogų išėjęs Joris (33 m.) teigia:

Man, pavyzdžiui, nėra jokio skirtumo, jei žmona uždirbs daugiau už mane, visiškai jokio pavydo ar kažkokio, kaip ten. Turiu pažįstamą porą draugų <...>, kurie turbūt žmonai lieptų išeit iš darbo, jeigu jiniai uždirbtų daugiau už jį (Joris, 33 m., 2 sūnūs, 2 m. 9 mėn. ir 1 m. 9 mėn.).

Tėvai, būvę vaiko auginimo atostogų, atranda kitų pranašumų prieš partnerę. Joris (33 m.) ir Vitalis (29 m.) teigia turintys daugiau kantrybės užsiimti su vaikais nei jų partnerės. Vygintas (40 m.) jaučia gilesnį ryšį su trejų metų sūnumi, vaikas jo labiau klauso, todėl, siekdamas pusiausvyros šeimoje, sąmoningai mažiau ima ant rankų šešių mėnesių dukterį, kad ši labiau prisirištų prie mamos.

Finansinio aprūpintojo vaidmuo išsiskyrus ir sukūrus naują šeimą gali būti perimtas ir kito vyro, tai biologiniam tėvui gali reikšti palengvėjimą esant materialinių sunkumų. Tačiau kartu manoma, kad vyras turi išlaikyti šeimą, jei ne biologinis vaiko tėvas, tuomet kitas vyras – patėvis gali prisiimti šį vaidmenį. Vis dėlto biologinis tėvas susiduria su prieštariniais jausmais atsisakdamas finansiškai remti šeimą po skyrybų.

[Domiai čia gavosi [išėjo] su tais elementais, žodžiu, kad mes <...> buvom susitarę po skyrybų, kad <...> aš mokėsiu <...> kas mėnesį, kas du aš jai ten atnešu, ir po tai kai jiniai ištekėjo antrą kartą (atsidūsta), dar neištekėjus <...> susitikom su jais abiem, jiniai pasakė, kad nu aš čia paskutinį kartą imu iš tavęs pinigų, sako, nes vat tas antras vyras imasi dabar išlaikyti visą šeimą (juokiasi), toks absurdas, reiškia [vadinasi] ir, kad /, kad dabar jau tu gali nebemokėti... Aš, atsimenu, turėjau tada problemų su pinigais, tai galvojau labai gerai toksai žaidimas (Matas, 40 m., 21 m. dukterė iš pirmos santuokos).

Saulius (44 m.) ir Stasys (44 m.) pripažįsta, kad nors ir norėtų, jiems ne visada pavyksta būti finansiniu šeimos aprūpintoju. Tuomet vyrai moko vaikus patenkinti savo norus alternatyviais būdais. Saulius sako, kad kartais vaikų norus išpildo seneliai, taip pat, pats būdamas tikintis, skatina vaikus melstis ar susigalvoti patiems, kaip užsidirbti norimą daiktą. Stasys, globojantis vyresnius berniukus, moko juos ieškoti tinkamų būdų, kaip užsidirbti papildomų pajamų ir pats paskatina vaikų pastangas prisidedamas simboliniais pinigiais apdovanojimais.

Matas (40 m.) taip pat ieško alternatyvių būdų patenkinti vaikų materialinius poreikius. Jis skatina vaikus pergaltoti savo materialinius poreikius, kad neprarastų gebėjimo džiaugtis gyvenimu be materialinių dalykų. Matas iškelia neigiamus darbo, didelių pinigų siekio padarinius – „darboholizmą“, „darbą nuo ryto iki vakaro“, laimės jausmo praradimą ir „buvimą sraigteliu vartojimo mašinoje“.

<...> vaikas nuo septynių metų tą girdi tu mokysies dešimtukais, baigsi mokyklą, įstosi ten į gimnaziją, po to įstosi į universitetą, po to baigsi ten dar kažką ir išvažiuosi į kokią nors svetimą ir, reiškia [vadinasi], nelabai jaukią galbūt šalį ir ten aprūpinsi, aptarnausi tą visuomenę, gausi pinigų, kad galėtum daiktų prisipirkti kažkokių, <...> blizgančių, <...> ten turėsi daugiau fizinių komfortų ir <...> čia yra tavo gyvenimas... siūlo, <...> tapti sraigteliu vartojimo mašinoje <...> nu tai aišku žmonės priešinasi, nes mato, kad ir tėvai patys truputį su savim sužaidė, kad nėra laimingi, kad parsidavinėja, reiškia, dėl lito, kad dirba iki išprotėjimo, nuo ryto iki vakaro, nejučia autentiško džiaugsmo, nemoka džiaugtis tais nemokamais dalykais, kuriuos mes gaunam (Matas, 40 m., 3 sūnūs, 13 m., 10 m. ir greitai laiku gimsiąs, 2 dukterys, 21 m., 1,5 m.).

Apibendrinant šeimos maitintojo vaidmens analizę tyrimo dalyvių refleksijose, reikėtų pasakyti, kad imtis šeimos maitintojo vaidmens aktyviai skatina tiek visuomenė, tiek artima tyrimo dalyvių aplinka. Jaustis atliekantis šeimos maitintojo vaidmenį vyras galėjo keliais būdais: jausti

pasididžiavimą, kai šeimos maitintojo vaidmuo buvo internalizuotas į vidinę vertybių sistemą, tai akivaizdu Justo atveju. Kai darbas ir viešos veiklos užgožė santykius su vaikais ir buvimą šeimoje, kai įsitraukimą į darbą tyrimo dalyviai įvardijo „darboholizmu“, tuomet jiems kildavo kaltės jausmas ir jie permąstydavo savo užimtumą, stengdamiesi perskirstyti prioritetus ir daugiau laiko skirti vaikams bei šeimai. Neatliekantys šeimos maitintojo vaidmens tyrimo dalyviai jautė aplinkos lūkestį ir spaudimą būti šeimos maitintojais. Tyrimo dalyvis, tiesiogiai susiejantis vyriškumą su šeimos maitintojo vaidmeniu, teigia, kad jo pasitikėjimas savimi mažėja, kai jis negali aprūpinti šeimos. Toks tiesioginis šeimos maitintojo vaidmens internalizavimas labiau pastebimas tarp jaunų tyrimo dalyvių. Vyresni tyrimo dalyviai labiau atsieja šeimos maitintojo vaidmenį nuo savo tėviškų pareigų, jie labiau pabrėžia išorines aplinkybes, trukdančias uždirbti daugiau pinigų, arba pergrupuoja savo vertybes mažiau vertindami materialinę gerovę ir skatina vaikus ieškoti alternatyvių būdų patenkinti savo poreikius – gauti norimų daiktų kitais būdais, gauti dovanų iš giminių, užsidirbti arba moko labiau pamąstyti apie savo materialinius poreikius ir juos mažinti.

Mokytojo, globėjo, drausmintojų pozicija šeimoje

Kitas būdas vyrui išlaikyti savivertę, neaprūpinant šeimos materialiai – tai imtis mokytojo vaidmens. Mokytojo vaidmenį prisiėmę vyrai gali netgi megzti hierarchiškesnius santykius šeimoje nei būdami šeimos maitintojai. Matas yra sukūręs hierarchinių santykių šeimoje „teoriją“, kodėl moteris turi rodyti nuolankumą vyrui, o jaunesni vaikai imti pavyzdį iš vyresniųjų.

<...> protinga moteris, ką jinai turi daryti, jinai turi stengtis, <...> kad vyras gerai jaustųsi o-r-i-a-i šeimoj, ar ne, ir yra <...> menas toksai, <...> kad, sakykim, jeigu moteris yra protingesnė už vyrą arba kompetentesnė, reiškia [vadinasi], veiklos prasme, tai jinai padaro taip, kad vis tiek, nu tiek vyras jaustųsi gerai ir oriai šeimoj... Dėl ko to reikia, dėl to, kad jeigu vyras jaučiasi šeimoj gerai, tada gerai, tikėtina, jausis ir moteris, jeigu moteris gerai irgi jausis, tada gerai bus ir vaikams, pirmiausia turi būti gerai vyriausiam vaikui, nes nu jisai vyriausias, kompetentingiausias ir taip toliau ir visiem kitiem, <...> nes nu paimkim priešingą variantą, sakykim, jeigu vyras jaučiasi blogai, tai labai sunkiai moteriai gali būti gerai šeimoj, bet jeigu moteris jaučiasi blogai, o vyras gerai, tai vyras labai gali moteriai padėti (Matas, 40 m.).

Kaip mini T. Coles (2008), aprašydamas mozaikinį vyriškumą, vyrui užtenka vieno hegemoninio vyriškumo bruožo ir jis gali užimti vadovojamą poziciją priešpriešindamas save moteriai arba kitiems vyrams. Šiuo atveju Matas iškelia save kaip svarbiausią šeimos narį, priešpriešindamas save partnerei ir nurodydamas, kad jo laimei reikalingas jo vyriškumo pripažinimas, kurį turi užtikrinti moteris. Kartu Matas, teigdamas, kad „vyras labai gali moteriai padėti“, prisiima vyro – moters globėjo vaidmenį, kuris Lietuvoje išskiriamas kaip hegemoninio vyriškumo bruožas. Matas taip pat prisiima mokytojo vaidmenį šeimoje, įvardydamas jį tėvo funkcija.

<...> aš suprantu, kad, pavyzdžiui, mano kaip tėvo funkcija nėra tenai už jį išspręsti kažkokias problemas, bet parodyti tą žvilgsnį, su kuriuo galima žiūrėti į gyvenimą ir aš konkrečiai stengiuosi, <...> padėti atrasti, kaip čia / nu ieškoti to savo kelio, to savo pašaukimo tokio (Matas, 40 m.).

Stasys save apibrėžia taip pat per lyderio vaidmenį šeimoje, nors nėra šeimos maitintojas, darbo užmokesčiu prisideda mažesne dalimi nei partnerė. Atsisakęs priklausomybės, Stasys tapo priklausomųjų bendruomenės ir kartu šeimos lyderiu, nes visi šeimos nariai yra susidūrę su priklausomybėmis. Stasio partnerė buvusi priklausoma nuo alkoholio, narkotikų, o romų kilmės

globočių kasdienybė taip pat buvo glaudžiai susijusi su priklausomybėmis. Stasys savo mokytojo vaidmenį pagrindžia esencialistiniu požiūriu į lyčių skirtumus, teigdamas, kad iš prigimties vyras ir moteris pasižymi skirtingomis charakterio savybėmis, todėl susikuria skirtumais pagrįstus motinos ir tėvo vaidmenis. Pasak tyrimo dalyvio, tėvo vaidmuo – mokyti, motinos – rodyti meilę vaikams.

Aš esu vadas (nusijuokia). <...> Iš tikrųjų aš stengiuosi <...> kažkokiais subtiliais būdais <...> perduoti savo p-a-t-i-r-t-į. <...> kuom tėvas nuo mamos skiriasi? <...> atvažiuoja vaikai pas mamą, va, aš jums, va, uogienės išviriau, tau to, <...> tau ano. T-ė-v-a-s gi paklausia, nori uogienės? Noriu. Aha, va tau kopėčios, va medis auga, va, n-u-s-i-s-k-i-n-i, p-a-s-i-s-t-a-t-a-i, i-š-s-i-v-e-r-d-i (nusijuokia). / <...>Tėvas <...> n-e-d-u-o-d-a, tėvas m-o-k-o. Mama apglėbia, mama myli, tėvas moko viską (Stasys, 44 m., 3 globotiniai, 11 m., 14 m., 15 m., posūnis 23 m.).

Stasio lyderio poziciją šeimoje atskleidžia ir tai, kaip šeimos nariai siekia jo dėmesio, kai jis nebūna namuose ilgesnį laiką ir grįžta po darbo stovyklų ar kitų išvykų:

Va stovykloj buvau, nu iš darbo, praleidau gal 20 dienų stovykloj, tai grįžau, tai gal dvi paras stovi / <...> vaikai trys ir žmona prie manęs ir visi čiaška kažką tai [kažką], bile [bet] ką, kad šneka kažką tai (Stasys, 44 m., 3 globotiniai).

Saulius prisiima religinio lyderio vaidmenį šeimoje. Auklėjimo klausimais, nors ir tariasi su partnere, visų pirma vadovaujasi Biblija ir vyresnių evangelinės bažnyčios bendruomenės narių patirtimi.

T-ė-v-y-s-t-ė-s k-l-a-u-s-i-m-a-s Rašte, / ir niekur kitur aš tėvystės klausimo nerandu, taip nagrinėjimo kaip Rašte =. Aš galiu būti g-e-r-a-s t-ė-v-a-s savo v-a-i-k-u-i, skaitydamas Bibliją (Saulius, 44 m., 3 sūnūs, 7 m., 4 m., 2 m.).

Matas, būdamas tikintis (Romos katalikas), tėvo vaidmenį taip pat atranda religijoje, jį sieja su Dievo vaidmeniu:

<...> tėvas išlieka tas, kuris visada apkabina, taip pat kaip Dievas mums atleidžia visada, taip man atrodo, ir tėvas turi atleisti vaikui visada ne šiaip sau, kad nekreipti [nekreiptų] dėmesio, bet priimti [priimtų] vaiką, suprasti [suprastų] ir atleisti [atleistų], nes man kitokio tėvo pačiam nereikėtų. <...> kam reikalingas toks tėvas, kuris mane dresuoja, niekas tokio nenorėtų (Matas, 40 m.).

Keletas tėvų moko savo sūnus „vyriškų“ darbų, tai visuomenėje priskiriama prie norminių vyriškų bruožų:

Kad nebūtų ten b-a-l-t-a-r-a-n-k-i-s, žinai, kad m-o-k-ė-t-ų vinį įkalt į sieną. <...>. Nu ką aš žinau, <...> k-o-k-i-o-s s-a-v-y-b-ė-s tos v-y-r-i-š-k-o-s... (Nerijus, 29 m., sūnus 3,5 m., duktė 1,5 m.).

Saulius taip pat pabrėžia, kad vaikams reikia globėjo, teigdamas, jog vaikams svarbu turėti suaugusį asmenį, kuris jais rūpinasi.

<...> galvojant apie vaiką, vaikui <...> yra d-i-d-e-l-i-s d-a-l-y-k-a-s, mažas vaikas turi savo s-u-a-u-g-u-s-į ž-m-o-g-ų, kuris su juo t-a-m-p-o-s-i. / Kiek vaikų n-e-t-u-r-i to suaugusio žmogaus, / o kiek suaugusių žmonių nori dar turėt tokį s-u-a-u-g-u-s-į, su kuriuo i-r-g-i laiką leistų, bet n-e-t-u-r-i ir tai yra s-k-a-u-d-u (Saulius, 44 m.).

Labiau egalitarinius santykius šeimoje palaikantys vyrai susiduria su partnerių lūkesčiais, kad daugiau drausmintų vaikus. Vieniems tyrimo dalyviams buvo gana paprasta įsijausti į šį vaidmenį, o kiti sako, kad nors ir priešinasi, partnerės norėtų, kad būtų griežtesni vaikams.

<...> iš jos pusės lūkesčių ji man kažkokių nesako, kartais / <...> turiu būti g-r-i-e-ž-t-e-s-n-i-s negu j-i-n-a-i, pasakyt griežčiau vaikui (Tadas, 30 m., sūnus 1 m. 4 mėn.).

Lyderio poziciją per mokytojo, globėjo vaidmenį prisiėmę vyrai šeimoje pabrėžia motinos ir tėvo vaidmenų skirtumus įvardydami juos „prigimtiniais“ vyrų ir moterų skirtumais. Stasys teigia, kad vyrų ir moterų psichologija yra skirtinga, moterys kalba emocijomis, vyrai daugiau vadovaujasi logika. Saulius moteriškumui priskiria tvarkingumą, tvarkos namuose palaikymą bei rūpinimąsi vaikų apranga.

Taigi, trys tyrimo dalyviai, ryškiausiai išreiškę lyderio poziciją šeimoje, savo vyriškumą įtvirtina kaip priešpriešą moteriškumui ir prisiimdami mokytojo, globėjo vaidmenį, kuris buvo būdingas patriarchaliniam šeimos modeliui. Nors dabartinis vyrų vadovavimas šeimoje pakitęs, jie stengiasi perduoti vaikams savo sukauptą gyvenimo patirtį, gyvenimo būdą, atsižvelgia į aplinkybes, domisi, kaip vaikai reaguoja į jų mokymą, teigdami, kad patys nuolat mokosi, vengia drausmintojų vaidmens, tačiau jiems užtenka įsijausti į mokytojo, globėjo vaidmenį, kad, nors ir neturėdami kitų hegemoninio vyriškumo bruožų, jaustųsi lyderiais šeimoje. O labiau egalitarius santykius šeimoje palaikančių vyrų partnerės neretai norėtų, kad jie prisiimtų drausmintojų vaidmenį šeimoje.

Subordinuotas vyriškumas tėvystės praktikose

Kaip teigia R. W. Connell, subordinuotas vyriškumas dažniausiai pasireiškia kaip alternatyvi hegemoniniam vyriškumui forma, kai vyrai neatitinka hegemoninio vyriškumo praktikų dėl alternatyvaus gyvenimo būdo ar priklausymo subordinuotoms vyrų grupėms. Taip pat subordinuotas vyriškumas dažniausiai tapatinamas su moteriškumu.

Kęstas savo gebėjimus gaminti valgyti priešpriešina kitų vyrų negebėjimams šioje srityje ir susieja juos su hegemoninio vyriškumo pavyzdžiais. Išskeldamas savo rūpinimosi vaiku gebėjimus – pamaitinti tinkamu maistu, aprengti tinkamais drabužiais ir pan., Kęstas priešpriešina juos norminiam vyriškumui ir didžiuojasi įgytu vaiko mamos pasitikėjimu, kuris pasireiškia tuo, kad tėvams gyvenant skirtinguose miestuose, šešerių metų duktė atvyksta paviešėti pas tėvą savarankiškai.

<...> kad aš vaiko nemaitinsiu lašiniiais ir dešra, na tai <...> kaip pasakyt, gal daugelis vyrų ir bealkoholinio alaus nupirktų vaikui neperžengdami tam tikrų ribų, na bet nesu toksai, kaip pasakyti [čia pasakius], iš tų tėvų, kuris pasimestų ir nežinotų, kaip aprengti ir, ir visa kita... (Kęstas, 44 m., duktė 6 m.).

Kęstas, būdamas biseksualas, pagal R. W. Connell vyriškumą apibrėžtį, turėtų būti priskiriamas prie subordinuotos vyriškumo grupės, tačiau savo vyriškumą tyrimo dalyvis įtvirtina rūpestingo tėvo vaidmeniu, priešpriešindamas save heteroseksualiems vyrams ir ypač savo paties tėvui, kuris juo mažai rūpinosi vaikystėje. Teigdamas, kad jis geriau moka pasirūpinti savo vaiku, nei jo tėvas gebėjo juo pasirūpinti, Kęstas įtvirtina savo vyriškumą per tėvo statusą.

<...> aš turėjau heteroseksualų tėvą, kuris keisdavo šeimą ir palikdavo vaikus, nauja šeima ir nauji vaikai būdavo jo, o visi kiti <...> įeidavo tik į nuotraukų albumą. <...> Ir aš, pavyzdžiui, turėdamas savo tėvą, aš bent jau išmokau, koku tėvu nereikia b-ū-t-i ir, ir kas gali vaikus s-k-a-u-d-i-n-t-i (Kęstas, 44 m.).

Tėvo statusu didžiuojasi ir homoseksualios orientacijos tyrimo dalyvis. Tėvo statusas jam suteikia pranašumo homoseksualioje bendruomenėje. Kaip teigia T. Colesas, hegemoninį vyriškumą gali išreikšti ir netradicinės seksualinės orientacijos vyrai, kurie R. W. Connell buvo priskirti subordinuoto vyriškumo kategorijai. Savo pranašumą jie gali įtvirtinti priešpriešindami save kitiems savo subkultūros vyrams. Deividas (23 m.), nors ir sulaukia kritikos, kad yra vedęs

ir gyvena su moterimi, teigia, kad tai yra jo gyvenimo pasirinkimas. Jis norėjo turėti vaikų ir jam šeimos gyvenimas atrodo pranašesnis už gyvenimą homoseksualių asmenų bendruomenėje vaikų neturint. Nors Deividas pripažįsta, kad derinti bendravimą su heteroseksualiais ir homoseksualiais draugais nėra lengva, jis yra patenkintas savo pasirinkimu tapti tėvu ir labiau tapatinasi su didžiąją Lietuvos visuomenės dalimi, heteroseksualiais vyrais, nei su savo subkultūra – homoseksualių asmenų bendruomene.

Kaip normalus ta prasme, n-o-r-m-a-l-u-s Lietuvos v-y-r-a-s, kaip š-e-i-m-o-s žmogus, kaip su v-a-i-k-a-i-s, ž-m-o-n-a. Kitam draugų rate esu v-i-s-a-i kitoks. Nu yra ganėtinai s-u-n-k-u, bet kaip <...> aš kai žinau daug pažįstamų gyvena vieni, b-a-l-i-a-i visokie ir draugų kompanijos ir tai n-i-e-k-u-r neveda. Senatvėj vis tiek kažkas tavim t-u-r-i rūpintis, o jeigu n-ė-r-a k-a-m kuo rūpintis, nu tai nemalonu (Deividas, 23 m., 2 sūnūs, 3 m., 1 m.).

Paklaustas, kodėl jam svarbu turėti vaikų, Deividas teigia, kad užaugo darnioje šeimoje mažame miestelyje ir jam šeimos, vaikų turėjimas siejosi su visaverčiu gyvenimu, suaugusio asmens statusu. Atkreipus dėmesį, kad jis jaunas tėvas, Deividas, priešingai nei Justas, nebuvo pirmasis susilaukęs vaikų savo draugų aplinkoje, jo teigimu, pusė jo bendraamžių, heteroseksualių draugų yra vedę, turi vaikų. Taigi, viena vertus, Deividas įgyvendina savo aplinkos normą, kita vertus – būdamas netradicinės seksualinės orientacijos, savo „normaliu“ gyvenimo būdu išsiskiria homoseksualių asmenų bendruomenėje. Deividas pripažįsta, kad, būdamas tarp homoseksualių asmenų, sulaukia savo gyvenimo būdo kritikos, tačiau jam tėvo statusas svarbesnis nei draugų nuomonė.

<...> kaip čia tu gali gyventi, moteris, kaip tu čia dar neišsiskyrei, nu / kadangi draugai mano normalūs, jie nežino, tai tas kritikavimas būna iš gėjų pusės. Kritikavimas, nu nelabai man patinka, bet negaliu nieko padaryt, <...> jie mano gyvenimo nenurodys, jeigu jiems nepatinka, tada <...> su manim tegu nebendrauja (Deividas, 23 m.).

Egidijus (41 m.) teigia jaučiantis neigiamą visuomenės vertinimą dėl skyrybų. Būdamas porą kartų išsiskyręs ir turėdamas du vaikus, su kuriais kartu negyvena, jis jautė, kad aplinka jį nuvertina.

Paskutinius dešimt metų jie yra negatyvūs. Nes aš esu išsiskyręs, aš neauginu vaikų (Egidijus, 41 m., duktė 22 m., sūnus 8 m.).

Kiti išsiskyrę ar skyrium gyvenantys vyrai, pasitelkdami mokytojo, finansinio aprūpintojo vaidmenį, jautėsi labiau pasitikintys savimi. O Egidijus vyriškumą glaudžiai sieja su šeimos turėjimu, todėl homoseksualių asmenų atžvilgiu išreiškia visuomenėje paplitusias nuostatas, kad negalėjimas sukurti šeimos negali būti „normalaus“ vyro bruožas. Kalbėdamas apie savo sūnaus ateitį, Egidijus teigia:

Iš tiesų aš nenorėčiau, kad jis užaugtų gėjumi. <...> Iš tiesų jaučiu viduje, kad tai yra neteisinga. Kai žmonės atsiduria aklavietėje negalėdami sukurti normalios šeimos, augint normalių vaikų. Visuomenė juos uždaro į kampą. Todėl aš norėčiau, kad jis užaugtų normaliu vyru. Bet jei jis bus dailininkas, aš manau, kad tai irgi vyras, ar statybininku ar futbolistas irgi viskas normalu (Egidijus, 41 m.).

Pagrindiniu „nevyriškumo“ bruožu Egidijus laiko netradicinę seksualinę orientaciją, nes ji lemia sunkumus sukurti šeimą arba padaro šį tikslą, jo nuomone, neįmanomą. „Nevyrišką“ sūnaus profesiją Egidijus gali įtraukti į praplėstas vyriškumo ribas, tačiau netradicinė seksualinė orientacija, tyrimo dalyvio nuomone, netelpa į vyriškumo apibrėžimą. Šią sampratą skatina ir Egidijaus pasaulėžiūra – būdamas tikintis, jis jaučiasi nuvertintas, kad negali naudotis Katalikų bažnyčios sakramentais, nes yra išsiskyręs.

Kaip išsiskyręs po bažnytinės santuokos išsiskiri nuo bažnyčios, socialiai atskirtas. Negaliu naudotis daugeliu malonių, kurie naudojami tikrieji katalikai. Tikėjimas pakeitė mano gyvenimą šimtu aštuoniasdešimt laipsnių, kai man buvo trisdešimt. Iš principo, tai yra pamatas, ant kurio gyvenimas ir stovi. Jis labai greitai keičiasi, siūbuoja, bent mano gyvenime (Egidijus, 41 m.).

Po skyrybų Edvardo (33 m.) savęs vertinimas taip pat smarkiai nukrito, jis susirgo depresija, mokėsi įveikti priklausomybę, kelerius metus retai bendraudavo su vaikais, vengė su jais leisti laiką. Praėjęs psichologinės pagalbos kursus, Edvardas iš naujo mokosi bendrauti su vaikais, iš dukters mokosi pažinti moters poreikius, nes, pasak jo, moters paveikslą turėjęs iš motinos pavyzdžio: „<...> *t-a-r-n-a-u-t-i, neturėt savo norų, <...> apie šeimą šokinėti...*“ Nors jo savęs kaip tėvo vertinimas išlikęs blogas, bendraudamas su vaikais jis stengiasi įgyti pasitikėjimo savimi ir teigia daugiau pats besimokantis iš vaikų nei jiems perduodantis žinių. Edvardo manymu, jo nepasitikėjimas savimi kilo iš netinkamo jo auklėjimo:

<...> aš augau, aš buvau lepinamas, aš augau toj alkoholinėj šeimoj. <...> iš vienos pusės esu sužeistas to tokio reikalavimų, baimių, iš kitos, neturiu elementarių įrankių, nes labai, vienas vaikas buvau, labai l-e-p-i-n-a-m-a-s. Ji atvirščiai, sakykim, ji buvo vyriausia šeimoj tarp trijų brolių, daug asmenybės ten, buvo daug kovos, daug, daug trinties. <...> jeigu aš sakau, nebūk agresyvi, nes esi moteris, tai žmona galėdavo, o tu ką, g-i-n-k save (Edvardas, 33 m., duktė 7 m., sūnus 3,5 m.).

Nagrinėjant nepasitikinčių savimi tyrimo dalyvių vyriškumo sampratas tėvystės praktikose matyti, kad ryškiausiai nepasitikėjimas savimi pasireiškia išsiskyrusių vyrų tėvystės praktikoje. Nepaisant netradicinės seksualinės orientacijos vyrų nuvertinimo Lietuvos visuomenėje, priskiriant juos prie nevyriškų, „nenormalių“ vyrų, patys vyrai šiam nuvertinimui nepasiduoda. Jie pabrėžia savo praktinius sugebėjimus rūpintis vaikais, kartu nuvertindami heteroseksualių vyrų negebėjimą auginti vaikus ir išskeldami tėvo statusą savo subkultūroje kaip pranašumą prieš kitus netradicinės seksualinės orientacijos vyrus. Skyrybos prisideda prie vyrų savęs nuvertinimo, ypač kai jie sieja savo vyriškumą su šeimos turėjimu. Taigi, galima sakyti, kad tėvo statusas gali tiek prisidėti prie pasitikėjimo savimi didėjimo, ypač kai vyrų vyriškumu abejojama visuomenėje, pavyzdžiui, esant netradicinės seksualinės orientacijos, tiek prie vyriškumo nuvertinimo ir nepasitikėjimo savimi didėjimo, pavyzdžiui, išsiskyrusiems heteroseksualiems vyrams.

Išvados

Siekiant straipsnyje išsikelto tikslo – panagrinėti norminio vyriškumo kuriamus galios santykius tyrimo dalyvių tėvystės praktikose, buvo pasirinkti ryškiausi pavyzdžiai, kai vyrai reflektavo norminio vyriškumo apraiškas savo tėvystės praktikose. Pasitelkus A. Strausso ir J. Corbin paradigminio modelio kūrimo logiką buvo bandoma aiškintis nagrinėjamo reiškinių – norminio vyriškumo tėvų patirtyse – priežastines, kontekstines, įsiterpiančias sąlygas, vyrų elgesio strategijas ir padarinius patiems tyrimo dalyviams. Ketinimas apibrėžti priežastines sąlygas skatino ieškoti, iš kur kyla tyrimo dalyvių „normalaus“ vyro – tėvo samprata. Pateiktos tyrimo iliustracijos rodo, kad tyrimo dalyvių vyriškumo sampratų formavimąsi lemia susipynę veiksniai. Tam tikri sampratos elementai atsinešami iš kilmės šeimoje matytų motinos ir tėvo elgesio pavyzdžių, kurie labiau reflektuoti, kai jiems priešinamasi. Tikinčių tėvų pasaulėžiūrą stipriai formuoja religiniai įvaizdžiai. Draugų, bendraamžių aplinka, visuomenėje apibrėžiamos norminio vyriškumo nuostatos taip pat veikia tyrimo dalyvių pasaulėžiūrą, jų požiūrį į lyčių tarpusavio santykius. Nors

neretai pasaulėžiūros formavimo veiksmu laikomas išsilavinimas, šiame straipsnyje jis nebuvo plačiau aptariamas, nes tyrimo dalyvių vyriškumo sampratos ir tėvystės praktikose labiau išryškėjo juntami visuomenės lūkesčiai, partnerių, vyrų religiniai įsitikinimai ir jų požiūris į lyčių tarpusavio santykius.

Visuomenėje vyraujanti „normalaus vyro“ – aprūpinančio šeimą samprata sustiprina tyrimo dalyvių siekį atlikti šeimos maitintojo vaidmenį. Kai kurie tyrimo dalyviai pripažino, kad tėvo – šeimos maitintojo įvaizdis jų sampratoje giliai internalizuotas. Jiems buvo sunkiausia atsisakyti šeimos maitintojo vaidmens, nes atrodė, kad netekdami to vaidmens, jie neteks dalies savo vyriškumo. Reikėtų pasakyti, kad šiuo hegemoninio vyriškumo bruožo giliu internalizavimu pasižymėjo jauni vyrai. Galbūt galima daryti prielaidą, kad jų amžius jiems dar neleido atrasti kitų vyriškumo saviraiškos būdų.

Krikščionių tikėjimą išpažįstantiems tyrimo dalyviams religija suteikė išskirtinį tėvo vaidmenį, jie galėjo įgyvendinti jį dvasiniame vaikų mokyme. Taip pat ryški buvo kai kurių tyrimo dalyvių lyčių skirtumų samprata, palaikoma visuomenės ir krikščionių religijos, šeimoje moterims ir vyrams priskirianti skirtingas pareigas remiantis jų „prigimtiniais“ skirtumais.

Pažymėtina, kad tyrimo dalyvių vyriškumo sampratos ir tėvystės praktikos, paskatintos įsiterpiančių sąlygų, darbo netekimo, nepakankamo darbo užmokesčio ar skyrybų, gali kisti nuo siekio atkurti buvusį statusą iki tėvystės praktikų permąstymo ir keitimo.

Kontekstinėmis sąlygomis galima įvardyti šeiminių statusą ir vaikų skaičių šeimoje, kuris taip pat veikia tyrimo dalyvių elgesio strategijas. Turėdami daugiau vaikų tyrimo dalyviai susiduria su didesniais iššūkiais siekdami patenkinti jų materialinius, emocinius poreikius ir palaikyti „tvarką“ šeimoje. Kaip buvo iliustruota vieno daugiavaikio tėvo atveju, jis sukūrė hierarchijos šeimoje „teoriją“, kaip turi būti tenkinami šeimos narių poreikiai.

Kai norminio vyriškumo sampratai – aprūpinti šeimą materialiniais ištekliais – iškilavo grėsmė realizuoti tėvystės praktikose, vyrai rinkosi skirtingas elgesio strategijas. Vieni jų siekdavo sustiprinti susvyravusį tėvo statusą – ieškojo gerai apmokamo darbo, kiti atrasdavo alternatyvių būdų išlaikyti lyderio poziciją šeimoje prisiimdami globėjo, mokytojo vaidmenį. Treti permąstydavo savo tėvystės praktikas ir smarkiau siekė egalitarinių santykių šeimoje, skatinami kaltės jausmų labiau įsitraukdavo į vaikų auginimą pradedant darbo krūvio mažinimu, kai jis suvokiamas kaip darboholizmas, ir baigiant išėjimu vaiko auginimo atostogų. Vis dėlto lyderio vaidmenį prisiėmę vyrai stengėsi atsisakyti drausmintojai vaidmens šeimoje, kurį labiau prisiimdavo šeimos maitintojo vaidmenį atliekantys vyrai. Tad mokytojo, globėjo vaidmuo, nors ir turi patriarchalinių bruožų partnerių atžvilgiu šeimoje, atsisako ankstesnės vyro patriarcho šeimoje sampratos, kai vyro žodis turėjo būti neginčijamas ir paskutinis. Labiau egalitarinius santykius palaikantys vyrai buvo partnerių skatinami prisiimti drausmintojai vaidmenį. Galima sakyti, kad taip partnerės bando grąžinti vyrus prie norminio vyriškumo bruožų, kai šie jų atsisako. Tai rodo, kad norminio vyriškumo diskursas visuomenėje stipriai veikia ne tik vyrus, bet ir moteris.

Bandant išvelgti padarinius tyrimo dalyvių savivertei, kai jie neatitinka visuomenėje vyraujančio norminio vyriškumo sampratos, reikėtų pasakyti, kad labiausiai save nuvertina išsiskyrę vyrai, kurių vyriškumo samprata glaudžiai siejasi su šeimos turėjimu. Jie jaučiasi subordinuoti vedusių ir šeimai turinčių vyrų, tačiau kartu pabrėžia savo pranašumą prieš netradicinės seksualinės orientacijos vyrus. O netradicinės seksualinės orientacijos vyrai savo praktinius vaikų priežiūros gebėjimus priešpriešina hegemoniniam heteroseksualiam vyriškumui, o tėvo statusą iškelia aukščiau savo subkultūros gyvenimo būdo.

Vyresnio amžiaus vyrams būdingas komfortiškesnis šeimos maitintojo vaidmens atsiejimas nuo savo savivertės, kartu matyti kitų dominavimo formų įgyvendinimas, ypač atliekant mokytojo vaidmenį. Nors ir tarp vyresnio amžiaus tėvų buvo tokių, kurie savo tėvystę įgyvendino daugiausia ėmęši šeimos maitintojo vaidmens, jų savivertę mažiau veikė kitų hegemoninio vyriškumo bruožų neturėjimas, pavyzdžiui, bendrų pomėgių su sūnumis nebuvimas ar negebėjimas atlikti smulkius remonto darbus namuose.

Taigi, galima teigti, kad T. Coleso apibūdintas mozaikinis vyriškumas, išryškėjantis siekiu dominuoti moterų ir / ar kitų vyrų atžvilgiu, tėvystės praktikose pasireiškia atskirais hegemoninio vyriškumo bruožais. Tyrimo dalyviams užtenka bent vieno hegemoninio vyriškumo bruožo – šeimos maitintojo, mokytojo, globėjo, drausmintojų ar netgi turėti paties tėvo statusą, kad jie jaustųsi pasitikintys savimi vyrai ir tėvai.

LITERATŪRA

Aboim, S. *Plural Masculinities. The Remaking of the Self in Private Life*. University of Lisbon, Portugal, Ashgate, 61

Almqvist, A. L.; Sandberg, A.; Dahlgren L. Parental leave in Sweden: Motives, experiences, and gender equality amongst parents. *Fathering* 9 (2), Spring 2011: 189–206.

Brandth, B.; Kvande, E. 1998. Masculinity and child care: The reconstruction of fathering. *The Editorial Board of Sociological Review*. Blackwell Publishers, 293.

Chambers, D. 2012. *A Sociology of Family Life. Change and Diversity in Intimate Relations*. Polity Press.

Coles, T. 2008. Finding space in the field of masculinity: Lived experiences of men's masculinities. *Journal of Sociology, The Australian Sociological Association* 44 (3): 233–248.

Connell, R. W. 2000. *The Men and The Boyes*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 9–10.

Connell, R. W. 2005. *Masculinities*. Polity Press, p. xii, 77; 80.

Demeriu, D. Z. 2001. Connell's concept of hegemony masculinity: A critique. *Theory and Society* 30: 337–361.

Dollahite, D. C.; Hawkins, A. J.; Brotherson, S. E. (eds.). 1997. *Generative Fathering. Beyond Deficit Perspectives*, in A. J. Hawkins, D. C. Dollahite (eds.). Vol. 3. Sage Publications.

Dowd, N. E. 2000. *Redefining Fatherhood*. New York University Press, 8–9.

Gečienė, I. 2006. *Ivyrai ir moterys Lietuvoje*. Vilmorus reprezentatyvi apklausa, atlikta VU Lyčių studijų centro užsakymu.

Griswold, R. L. 1993. *Fatherhood in America: A History*. BasicBooks, a Division of Harper Collins Publishers, Inc., 90–92.

Harrington, B.; Deussen V. F.; Humberd B. 2011. *The New Dad: Caring, Committed and Conflicted*. Boston College Center for Work & Family.

Hearn, J. Men. 2004. Fathers and the state: National and global relations, in B. Hobson (sud.). *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press, 245.

King, V. 2006. Vater- Tochter- Beziehungen, in *Vaterschaft im Wandel. Multidisziplinäre Analysen und Perspektiven aus geschlechtertheoretischer Sicht*, hrsg. M. Bereswill, K. Scheiwe, A. Wolde. Juventa Verlag Weinheim und München, 137–154.

Lamb, M. E. (ed.). 2010. How do fathers influence children development? in *The Role of Father in Child Development*. 5th ed. University of Cambridge. John Wiley & Sons, Inc., 1–27.

LaRossa, R. 1997. *The Modernization of Fatherhood: A Social and Political History*. The University of Chicago, 11.

- Marsiglio, W. 1995. Fathers' diverse life course patterns and roles: Theory and social interventions, in *Fatherhood. Contemporary Theory, Research, and Social Policy*. Ed. W. Marsiglio. SAGE Publications, 85; 237–238.
- Marsiglio, W. 2004. *Stepdads. Stories of Love, Hope and Repair*. Rowman & Littlefield publishers, Inc.
- Marsiglio, W.; Roy, K. 2012 *Nurturing dad. Social Initiatives for Contemporary Fatherhood*. New York: Russell Sage Foundation.
- Maslauskaitė, A. 2008. *Motery užimtumas ir lyčių kultūra: lyginamoji Lietuvos ir Europos šalių analizė*, in *Moterys, darbas, šeima*. Vilnius: Vilniaus universiteto Lyčių studijų centras, 26–56.
- Pease, B. 2010. *Undoing Privilege Unearned Advantage in a Divided World*. London, New York: Zed Books, 87–88.
- Pfau-Effinger, B. 2004. Socio-historical paths of the male breadwinner model – an explanation of cross-national differences. *British Journal of Sociology* 55 (3): 377–400.
- Miller, T. 2011 *Making Sense of Fatherhood. Gender. Caring and Work*. New York: Cambridge University Press.
- Pajumets, M. 2010. Estonian couples' rationalizations for fathers' rejection of parental leave. *Fathering* 8 (2), Spring: 226–243.
- Pleck, J. H. 2010. Fatherhood and masculinity, in M. E. Lamb (ed.). *The Role of the Father in Child Development* Fifth ed. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 27–50.
- Strauss, A.; Corbin, J. 1996. *Grounded Theory: Grundlagen Qualitativer Sozialforschung*. Weinheim: Psychologie Verlags Union, 32–148.
- Tereškinas, A. 2004. *Vyrai, vyriškumo formos ir maskulinizmo politika šiuolaikinėje Lietuvoje*. Lyčių studijų centras, Vilniaus universitetas, 5.
- Tereškinas, A. 2006. Vyriškumas ir tėvystė: Lietuvos vyrų tėvystės atostogose atvejais. *Lyčių studijos ir tyrimai 2006 (2) / Gender Studies and Research 2006 (2)*. Šauliai Šiaulių u-to 1-kla, 90–96.
- Tereškinas, A. Tarp norminio ir subordinuoto vyriškumo formų: vyrai, jų seksualumas ir maskulinizmo politika šiuolaikinėje Lietuvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmai 2004/3 (teminis numeris)*: 28–38.
- Tereškinas, A. 2011. *Iyrų pasaulis*. Vilnius: Baltos lankos.
- Thorpe, H. 2010. Bourdieu, gender reflexivity, and physical culture: A case of masculinities in the snowboarding field. *Journal of Sport and Social Issues* 34 (2): 176–214. SAGE Publications.
- Walby, S. 1990. *Theorizing Patriarchy*. Basil Blackwell.
- Whitehead, S. M. 2002. *Men and Masculinities*. Polity Press, 155.

NORMATIVE MASCULINITIES IN FATHERING PRACTICES

Lina Šumskaitė

Summary

In the article, there are analysed 30 semi-structured interviews conducted by the author in 2011–2013 with men aged 23–44 and having small children. The aim of the study was to analyse power relations in fathering practices created by normative masculinity. The study participants' experiences are analysed by using R. W. Connell's concept of hegemonic masculinity and T. Coles' concept of mosaic masculinity as well as the fatherhood models historically formed in the country.

The survey has revealed that the normative masculinity conceptions prevailing in Lithuanian society are manifested out in the study participants' fathering practices. Non-compliance to one feature of normative masculinity undermines their confidence in themselves and encourages men to highlight the other features of normative masculinity in fathering or to rethink the prevailing norms of masculinity and to search for alternative ways to secure confidence in themselves as men and fathers.

Key words: normative masculinity, hegemonic masculinity, power relations, fathering